स्विकृत मितिः २०७० श्रावण ३० गते

मनोसामाजिक परामर्श सेवा सञ्चालन सम्बन्धी निर्देशिका

२०७०

नेपाल सरकार

शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाण्डौं ।

प्रस्तावना

सशस्त्र द्वन्द्वका कारण सर्वसाधारणमा पर्न गएको मनोसामाजिक असरलाई पुनर्स्थापनको माध्यमवाट न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले मानसिक रुपमा प्रभावित भएका व्यक्तिलाई मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गर्न नेपाल सरकारले यो निर्देशिका तयार गरेको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः** (१) यो निर्देशिकाको नाम "मनोसामाजिक परामर्श सेवा सञ्चालन निर्देशिका, २०७०" रहेको छ ।

(२) यो निर्देशिका नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषाः** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,

(क) "सशस्त्र द्वन्द्व" भन्नाले विक्रम सम्वत् २०५२ साल फाल्गुण १ गतेदेखि २०६३ साल मङ्सिर ५ गतेसम्म तत्कालीन राज्य पक्ष र नेपाल कम्यूनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) "पीडित व्यक्ति" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वका कारण सिर्जना भएका विभिन्न प्रकृतिका पीडा, चिन्ता, भय, त्रास आदि कारणले मानसिक रुपमा असर पुगेका कार्यदलको प्रतिवेदनमा नाम समावेश भएका व्यक्ति वा निजका परिवारका सदस्य समेतलाई सम्भन्नु पर्छ ।

ग) "मनोसामाजिक परामर्श सेवा" भन्नाले यस निर्देशिकाको दफा ५, ६ र ७ मा उल्लेख भए बमोजिमको सेवा सम्भन्नु पर्छ ।

(घ) "कार्यदल" भन्नाले नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६४/२/२७ को निर्णयानुसार द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति-परिवार तथा संरचनाको लगत संकलन गर्न गठित कार्यदल सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले यसै प्रयोजनका लागि नेपाल सरकारबाट समय-समयमा गठन हुने अन्य कार्यदललाई समेत जनाउनेछ ।

(ङ) "आयोजना" भन्नाले मन्त्रालयको शान्ति प्रकृया सहयोग आयोजना (IDA Grant H367–NEP) लाई सम्भन्नु पर्छ । यस आयोजना अन्तर्गत राहत, रोजगार/स्वरोजगार तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा आदि पर्दछन् ।

(च) “परिवार” भन्नाले द्वन्द्वपीडित व्यक्तिका संगोलका पति/पत्नी, छोरा/छोरी, धर्मपुत्र/पुत्री, आमा/वावु, सौतेनी आमा, झड्केलो वावु/छोरा/छोरी, बाजे/बज्यै, सासु/ससुरा, दाजु/भाई/दिदी/बहिनी, भाउजु, बुहारी र भिन्न बसेका पति/पत्नी समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(छ) “सेवा प्रदायक” भन्नाले मनोसामजिक परामर्श सेवा संचालन गर्नका लागि छनौट भई कार्यादेश प्राप्त गरेका सरकारी, गैह्रसरकारी वा निजी संस्थाहरुलाई समेत सम्झनु पर्छ ।

(ज) “समिति” भन्नाले दफा १० बमोजिमको सिफारिस एवं अनुगमन समितिलाई सम्झनु पर्छ ।

(झ) “मन्त्रालय” भन्नाले शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

३. **द्वन्द्वपीडित व्यक्तिको पहिचान** : (१) द्वन्द्वका कारण मनोसामाजिक अवस्थामा आघात पुगेका पीडित व्यक्तिको पहिचानका लागि तथ्यांक संकलन गरिने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तथ्यांक संकलन गर्दा सरकारबाट गठित द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति, परिवार तथा संरचनाको लगत संकलन कार्यदलको प्रतिवेदनमा नाम समावेश भएका व्यक्ति वा निजका परिवारका सदस्यहरु मध्येबाट पीडित व्यक्तिको छनौट गरिने छ ।

४. **मनोसामाजिक परार्मश सेवाको संचालनः** (१) मनोसामजिक परामर्श सेवा आवश्यक पर्ने द्वन्द्वपीडित व्यक्तिहरुका लागि देहाय बमोजिमका सेवा संचालन गरिने छ ।

(क) सामान्य सेवा,

(ख) मध्यम सेवा,

(ग) विशेष सेवा,

(२) समायोजन सम्बन्धी समस्या (Adjustment Problem) बाट पीडित भएको व्यक्तिलाई सामान्य सेवा उपलब्ध गराइने छ ।

स्पष्टिकरणः- समायोजन सम्बन्धी समस्या भन्नाले कुनै व्यक्ति असान्दर्भिक झै-झगडा गर्ने, बास्तविकताको अर्थपूर्ण प्रयोग गर्न वा मूल्याङ्कन गर्न नसक्ने आदि समस्याबाट पीडित भएमा समायोजन सम्बन्धी समस्या भएको सम्झनु पर्छ ।

(३) कुनै पीडित व्यक्तिलाई उपदफा (२) बमोजिमको सामान्य सेवा मात्र पर्याप्त नभई मध्यम सेवा वा विशेष सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने भनी समितिबाट सिफारिस भई आएमा उक्त सेवा उपलब्ध गराउन मन्त्रालयले तोकेको सेवा प्रदायक निकाय वा संस्थामा पठाउन सकिनेछ ।

(४) समितिबाट उपदफा (३) बमोजिम मध्यम सेवा वा विशेष सेवाको लागि सिफारिस गर्दा देहायको अवस्थाको व्यक्तिलाई देहाय बमोजिमको सेवाको लागि सिफारिस गर्न सकिने छः

(क) अतार्किक डर (Phobia), दुश्चिन्ता (Anxiety), अवसाद (Mild Depression), तथा आत्महत्या (Suicide) का सोंच आदिबाट पीडित भएको व्यक्तिलाई मध्यम सेवा ।

(ख) Schizophrenia, Paranoid, Severe Depression, Obsession, Compulsion, Manic depressive dis -order भएका वा Suicidal Attempt गरेका आदि पीडित व्यक्तिलाई विशेष सेवा ।

५. **पीडित व्यक्तिलाई उपलब्ध हुने सामान्य सेवाः** सामान्य सेवाको आवश्यकता पर्ने पीडित व्यक्तिलाई आवश्यकतानुसार देहायका सबै वा कुनै सेवा उपलब्ध गराउन सकिने छ ।

(क) प्रारम्भिक तहको मनोसामाजिक परामर्श सेवा,

(ख) मनोसामाजिक परामर्शदाताद्वारा प्रदान गरिने विभिन्न चक्रमा आधारित परामर्श सेवा,

(ग) विशेषज्ञको सिफारिसमा दिइने सामान्य उपचार सेवा ।

६. **पीडित व्यक्तिलाई उपलब्ध हुने मध्यम सेवाः** दफा ४ को उपदफा (३) बमोजिम मध्यम सेवा आवश्यकता पर्ने भनी सिफारिस भएका पीडित व्यक्तिहरुका लागि आवश्यकता अनुसार देहायका सबै वा कुनै सेवा उपलब्ध गराउन सकिने छ ।

(क) मनोसामाजिक परामर्श विज्ञद्वारा प्रदान गरिने चक्रमा आधारित परामर्श सेवा,

(ख) औषधी उपचार सेवा,

(ग) फिजीयोथेरापी लगायतका व्यायामका सेवा,

(घ) पीडासमन सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापका सेवा,

(ङ) रोजगार/स्वरोजगार लगायतका अन्य पुनर्स्थापना सेवाहरु ।

७. **पीडित व्यक्तिलाई उपलब्ध हुने विशेष सेवाः** दफा ४ को उपदफा (३) बमोजिम विशेष सेवाको आवश्यकता पर्ने भनी सिफारिस भएका पीडित व्यक्तिहरुका लागि आवश्यकता अनुसार देहायका सबै वा कुनै सेवा उपलब्ध गराउन सकिने छ ।

(क) मनोसामाजिक परामर्श विज्ञद्वारा प्रदान गरिने चक्रमा आधारित सेवा,

(ख) औषधी उपचार सेवा,

(ग) फिजियोथेरापी लगायतका व्यायामका सेवा,

(घ) पीडासमन सम्बन्धी सघन एवं विस्तारित क्रियाकलापका सेवा,

(च) शल्यक्रिया लगायतका चिकित्सा सेवा,

(ङ) मानसिक उपचार सेवा ।

८. **सेवा खरिद गर्न सकिने:** (१) यस निर्देशिका बमोजिम सेवा सञ्चालन गर्न गराउनका लागि आयोजनाले सेवा प्रदायक संस्थाको सेवा खरिद गर्न सक्नेछ ।

(२) सेवा प्रदायक संस्थाको छनौट र संस्थाको कार्य क्षेत्रगत शर्तहरु सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ तथा विश्व बैंक र नेपाल सरकारका बीच शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजना सम्बन्धमा भएको सम्झौतामा व्यबस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

९. **पीडित व्यक्तिले प्राप्त गर्ने सुविधा:** (१) दफा ६ बमोजिमको मध्यम सेवा उपलब्ध गराउंदा पीडित व्यक्तिलाई आवश्यकता अनुसार देहाय बमोजिम सुविधा प्रदान गरिनेछ ।

(क) सेवा उपलब्ध हुने स्थान सम्म जाँदा आउँदा लाग्ने यातायात खर्च बापत जिल्ला भित्र भएमा एकमुष्ट रु ५०० र जिल्ला बाहिर भएमा एकमुष्ट रु १५००,

(ख) दैनिक खाना र खाजा खर्च बापत प्रतिदिन रु ३०० का दरले एकपटकमा बढिमा ५ दिन सम्मको लागि बढीमा रु.१५००,

(ग) सेवा उपलब्ध हुने स्थानमा बसोवासको सुविधा उपलब्ध नभएको अवस्थामा बासखर्च बापत प्रतिदिन रु ३०० का दरले एकपटकमा बढीमा ४ दिन सम्मको लागि जम्मा रु.१२००,

(घ) मनोसामाजिक परामर्श विज्ञ (Psychiatrist) वा चिकित्सक को सिफारिस बमोजिमको औषधी उपचार खर्च बढीमा रु. ५०००।

(२) दफा ७ बमोजिमको विशेष सेवा उपलब्ध गराउदा पीडत व्यक्तिलाई आवश्यकतानुसार देहाय बमोजिम सुविधा प्रदान गरिनेछ:

(क) सेवा उपलब्ध हुने स्थान सम्म जाँदा आउँदा लाग्ने यातायात खर्च बापत जिल्ला भित्र भएमा एकमुष्ट रु ५०० र जिल्ला बाहिर भएमा एकमुष्ट रु १५००,

(ख) दैनिक खाना र खाजा खर्च बापत प्रतिदिन रु ३०० का दरले एकपटकमा बढिमा ५ दिनसम्मको लागि, रु. १५००,

(ग) सेवा उपलब्ध हुने स्थानमा बसोवासको सुविधा उपलब्ध नभएको अवस्थामा बास खर्च बापत प्रतिदिन रु ३०० का दरले एकपटकमा वढीमा ४ दिन सम्मको लागि रु. १२००,

(घ) मनोसामाजिक परामर्श विज्ञ (Psychiatrist) वा चिकित्सकको सिफारिस बमोजिमको औषधी उपचार खर्च,

(ङ) चिकित्सकको सिफारीस बमोजिम सरकारी वा सामुदायिक अस्पतालमा औषधी उपचार तथा शल्यक्रिया गर्दा लाग्ने खर्च ।

(३) विशेष सेवा प्राप्त गर्ने पीडित व्यक्तिले एक जना सहयोगी राख्न पाउनेछन् । त्यस्तो सहयोगका लागि समेत उपदफा (२) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको सुविधा प्रदान गरिनेछ ।

१०. **सिफारिस एवं अनुगमन समितिको व्यवस्थाः** (१) मनोसामाजिक परामर्श सेवा संचालन हुने जिल्लामा देहाय बमोजिमको सिफारिस एवं अनुगमन समिति रहने छ ।

(क) प्रमुख जिल्ला अधिकारी	–संयोजक
(ख) स्थानीय विकास अधिकारी	–सदस्य
(ग) संयोजक, स्थानीय शान्ति समिति	–सदस्य
(घ) प्रमुख, जिल्ला अस्पताल वा निजले तोकेको चिकित्सक प्रतिनिधि	–सदस्य
(ङ) प्रमुख, जिल्ला प्रहरी कार्यालय	–सदस्य
(च) महिला विकास अधिकृत	–सदस्य
(छ) प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेको अधिकृत	सदस्य-सचिव

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सिफारिस एव अनुगमन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) तथ्यांक संकलनबाट प्राप्त विवरणका आधारमा पीडित व्यक्तिहरुलाइ आवश्यक पर्ने सेवाका लागि सिफारिस गर्ने,

(ख) मनोसामाजिक परामर्श सेवा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने,

(ग) जिल्लामा सञ्चालित मनोसामाजिक परामर्श सेवा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक निर्देशन दिने ।

(३) समितिले पीडित व्यक्तिलाई उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिम सेवाको लागि सिफारिस गर्दा मनोसामाजिक परामर्शदाताको परामर्श लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको बैठक संयोजकले उपयुक्त ठानेको मिति, समय र स्थानमा बोलाउन सक्नेछन् । वैठकमा समितिले आवश्यक ठानेका व्यक्ति वा प्रतिनिधिलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(५) समितिको बैठक महिनामा कम्तीमा एक पटक र आवश्यकतानुसार थप बैठक राख्न सकिनेछ । तर यस्तो बैठक बर्षभरीमा १८ वटा भन्दा बढि हुने छैन ।

(६) कुनैपनि बैठकमा पचास प्रतिशत भन्दा बढि सदस्यहरु उपस्थित भएमा समितिको गणपुरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(७) बैठकमा उपस्थित सदस्यहरुलाई प्रचलित मापदण्ड बमोजिम बैठक भत्ता उपलब्ध गराईने छ ।

११. निर्देशक समितिः (१) यस निर्देशिका वमोजिम संचालन हुने सेवाको समन्वय एवं नीतिगत व्यवस्था गर्न देहाय बमोजिमको निर्देशक समिति रहने छ ।

(क) सचिव, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	–संयोजक
(ख) सह सचिव /प्रतिनिधि, गृह मन्त्रालय	–सदस्य
(ग) सह सचिव /प्रतिनिधि, अर्थ मन्त्रालय	–सदस्य
(घ) सह सचिव/प्रतिनिधि, संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	–सदस्य
(ङ) सह सचिव /प्रतिनिधि, शिक्षा मन्त्रालय	–सदस्य
(च) सह सचिव /प्रतिनिधि, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	–सदस्य
(छ) सह सचिव /प्रतिनिधि, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	–सदस्य
(ज) सह सचिव /प्रतिनिधि, राष्ट्रिय योजना आयोग	–सदस्य
(झ) प्रोजेक्ट कोअर्डिनेटर, शान्ति प्रकृया सहयोग आयोजना, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	–सदस्य सचिव

(२) उप-दफा (१) बमोजिमको निर्देशक समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) सेवा संचालन गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरु बिच समन्वय गर्ने,

(ख) सेवा सम्बन्धी क्रियाकलापको कार्य प्रगतिको समीक्षा गरी आवश्यक सुझाव दिने,

(ग) सेवा संचालनमा कुनै वाधा अड्चन आई परेमा सो को समाधानका लागि सिफारिस गर्ने ।

(३) निर्देशक समितिको वैठकमा आवश्यकतानुसार मन्त्रालयको अधिकृत वा कुनै विषयको विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(४) निर्देशक समितिको वैठक आवश्यकतानुसार बस्नेछ ।

(५) समितिको बैठकमा उपस्थित सदस्यहरुलाई प्रचलित मापदण्ड बमोजिम भत्ता उपलब्ध गराईने छ ।

१२. <u>रकम प्रवाह, खर्च तथा लेखा परीक्षण गराउनु पर्ने</u>ः (१) यस निर्देशिका बमोजिमको सेवा प्रदान गर्दा सेवाग्राहीले प्राप्त गर्ने सुविधा बापतको खर्चको अख्तियारी सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई उपलब्ध गराइने छ । आफूले प्राप्त गरेको अख्तियारी बमोजिमको कार्यक्रमको नगदी तथा जिन्सीको लेखा राख्ने र कानून बमोजिम खर्च गरी लेखापरीक्षण गराउने जिम्मेवारी अख्तियार प्राप्त गर्ने अधिकारीको हुनेछ ।

(२) यस निर्देशिका बमोजिमको सेवा संचालन गर्दा सेवा प्रदायकले प्राप्त गर्ने सेवा खर्च रकमको भुक्तानी आयोजनाले सेवा प्रदायकसंग गरेको संझौता बमोजिम हुनेछ ।

१३. <u>प्रतिवेदन पठाउनु पर्ने</u>ः (१) यस कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सरकारी निकायले सञ्चालित गतिविधिहरुको प्रचलित व्यवस्था अनुसार मासिक, चौमासिक, अर्धवार्षिक, अष्टमासिक तथा वार्षिक समीक्षा गरी सोको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(२) सेवा सञ्चालन गर्ने सेवा प्रदायकले आफूले सञ्चालन गरेको कार्यको मासिक प्रगति विवरण मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३) सेवा सञ्चालन गर्ने सेवा प्रदायकले सम्झौता बमोजिम सम्पन्न गरिएको कार्यको प्रतिवेदन र कार्य प्रगति विवरण कार्य सम्पन्न भएको एक महिनाभित्र मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको प्रतिवेदनमा त्यस्तो सेवा प्रदायकले मन्त्रालयबाट प्राप्त गरेको रकम, सञ्चालन गरेको सेवाको प्रकार, सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिको नाम, ठेगाना, सेवा सञ्चालनको लागि लागेको खर्च समेतको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

१४. **अनुगमन तथा मुल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था:** यस निर्देशिका बमोजिम संचालन भएका सेवा सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्यांकन मन्त्रालयबाट समेत हुनेछ । स्थानीय स्तरमा यस्तो कार्यको अनुगमन दफा १० बमोजिमको समितिले गर्नेछ । साथै उक्त कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्यांकन कार्यमा तेश्रो पक्षलाई समेत संलग्न गराउन सकिनेछ ।

१५. **कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि (Field Implementation Manual) बनाउन सकिने:** यस निर्देशिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन तथा व्यवस्थित र सेवामा एकरुपकता ल्याउन यसै निर्देशिका अन्तर्गत कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि (Training Manual/ Field Implementation Manual) बनाउन सकिने छ ।

१६. **बैठक भत्ता:** यस निर्देशिकामा व्यवस्था भएका कुराहरुको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा आयोजना व्यवस्थापन समूह (Project management team) को बैठक कार्यालय समय भन्दा अघि पछि बसेको अवस्थामा प्रति बैठक बैठकमा सहभागि प्रत्येक सदस्यलाई प्रचलित मापदण्ड बमोजिम बैठक भत्ता उपलब्ध गराइने छ ।

१७. **गोपनियता:** यस सम्वन्धी सेवा उपभोग गर्ने सेवाग्राहीले सेवा प्रदायकसंग परामर्शका क्रममा उपलब्ध गराएका तथ्यांक तथा अन्य विवरणहरु सम्वन्धित सेवाग्राहीको सहमति बिना सेवासंग सम्वन्धित ब्यक्ति बाहेक अरुलाइ उपलब्ध गराइने छैन्।

१८. **विविध:** सेवा सञ्चालनको अवधि आयोजना रहुन्जेल आयोजना अवधि भर र आयोजना सम्पन्न भएपछि मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

१९. **उजुरी:** यस निर्देशिका बमोजिमका सेवा प्रदान गर्ने क्रममा विभिन्न निकायवाट भएका निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो काम भए गरेको मितिले ३५ दिन भित्र आफ्नो व्यहोरा खुलाई सम्वन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयका सचिव समक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ । मन्त्रालयले उक्त उजुरीको टुङ्गो १५ दिन भित्र लगाउनेछ ।

२०. **बाधा अड्काउ फुकाउन सक्ने:** यस निर्देशिका कार्यान्वयनको सन्दर्भमा कुनै द्विविधा/अस्पष्टता भएमा प्रचलित कानून प्रतिकुल नहुने गरी मन्त्रालयले बाधा अड्काउ फुकाउन सक्नेछ ।

****